

Ewa Cieślik

Historia gospodarcza Chin okresu przedkomunistycznego: wpływ otwarcia gospodarki na świat na rozwój ekonomiczny kraju

Wstęp

Chiny jako jedna z najstarszych cywilizacji świata¹, w swych dziejach do 1949 r. przeżywały okresy świetności, które przerywały lata wojen, grabieży, podziałów i utraty niepodległości. Historycy szacują, iż w przeszłości Chiny przez większość okresu nie stanowiły jednolitego państwa, natomiast były rozbite na mniejsze państewka². Kraj przez prawie cztery tysiące lat budował potęgę militarną i ekonomiczną. Do początku XV w. gospodarka chińska przewyższała zaawansowaniem technologicznym, cywilizacyjnym i ekonomicznym resztę świata, lecz od rewolucji przemysłowej pozycja geopolityczna Kraju Środka gwałtownie zaczęła się osłabiać. Między dynastią Zhou a Qing powierzchnia imperium chińskiego zwiększyła się ponad 27-krotnie, natomiast powierzchnia ziem uprawnych wzrosła prawie 13 razy³.

W historii rozwoju społeczno-gospodarczego Chin przedkomunistycznych (przed 1 X 1949 r.) można wyodrębnić dwa długie etapy. Pierwszy obejmuje czasy od ok. 221 r. p.n.e.⁴ do początku XIX w. n.e., kiedy to w Chinach dominowała

¹ Pierwszą dynastią, której istnienie potwierdzają dokumenty archeologiczne był ród Shang (ok. 1700-1027 p.n.e.). Jednak niektórzy pisarze (np. Konfucjusz) wskazywali na XXI, a nawet XXVII w. p.n.e. jako początek istnienia Chin, które miał założyć Huangdi (Żółty Cesarz) uważany za pierwszego z legendarnych Pięciu Władców. Ostatnim z nich był Yu, zwany Wielkim. Dał on początek legendarnej dynastii Xia, której rządy trwały do wstąpienia na tron rodu Shang, a potem dynastii Zhou, panującej w latach 1045-256 p.n.e. J. Oldstone-Moore, *Konfucjanizm: porządek i cnota*, [w:] *Chiny. Kraj Niebiańskiego Smoka*, E.L. Shaughnessy (red.), Warszawa 2006, s. 80; O. Weggel, *Chiny*, Warszawa 2006, s. 67.

² Wskazuje się na ok. 1700 lat istnienia Chin w zjednoczonej formie. J. Polit, *Historia Chin*, Warszawa 2004, s. 15.

³ J.C.H. Chai, *An Economic History of Modern China*, Boston 2011, s. 7.

⁴ Zapoczątkowanie tego etapu zbiega się z powołaniem pierwszego cesarza Chin z dynastii Qin. O. Weggel, *op.cit.*, s. 252.

gospodarka oparta na rolnictwie, a prowadzona polityka skupiała się na ekspansji militarnej. W ramach tego stadium można wyróżnić fazy intensywnego rozwoju gospodarczego przypadające na czasy panowania dynastii Tang (618-907 n.e.) i Song (960-1279 n.e.), przeplatane długimi okresami rozwoju ekstensywnego. Drugi etap historii gospodarczej Chin przedkomunistycznych trwał od rewolucji przemysłowej zapoczątkowanej w Europie do proklamacji Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL) w 1949 r. i zapisał się w historii Kraju Środka pod znakiem szybkiego załamania potęgi ekonomicznej.

Celem artykułu jest zaprezentowanie poszczególnych etapów rozwoju chińskiej polityki otwarcia na świat przed okresem realnego socjalizmu. Stąd w opracowaniu dokonano przeglądu polskiej i światowej literatury z zakresu handlu zagranicznego i przepływów kapitałowych Chin przed 1949 r. Też postawioną w artykule jest stwierdzenie, iż zwiększenie otwartości gospodarki chińskiej w latach 1850-1930 przekładało się na dynamikę wzrostu PKB Państwa Środka w okresie przedkomunistycznym. Opracowanie podzielono na trzy części. W pierwszej części ukazane zostały najważniejsze wewnętrzne procesy zmian w polityce otwierania się Chin na świat. Druga sekcja artykułu skoncentrowana jest na statystycznej prezentacji chińskich powiązań handlowych i inwestycyjnych z zagranicą. W trzeciej części, będącej jednocześnie wnioskami, skupiono się na relacji między otwartością gospodarki a realnym wzrostem chińskiego PKB.

Zarys historii ekonomicznych relacji międzynarodowych Chin do 1949 r.

W rozwoju chińskiego handlu zagranicznego przed 1949 r. można wyróżnić dwa etapy: pierwszy – przed zdynamizowaniem stosunków handlowych z Europą – do XV w. n.e. oraz drugi – podczas intensywnego rozwoju relacji z państwami europejskimi trwającego od XV w. do proklamacji ChRL w 1949 r.

Pierwsze kontakty dyplomatyczne z Imperium Rzymskim i Środkowym Wschodem Chiny nawiązały ok. I-II w. n.e. Okres XV-XVI w. zdynamizował wymianę handlową. Powstały wielkie kampanie, będące korporacjami posiadającymi monopol w handlu i rządzeniu zagranicznymi terytoriami. Do XVI w. pozycja geopolityczna Chin była niezachwiana stąd nie istniała potrzeba zabiegania o poprawne relacje z innymi krajami. Władze Chin upatrując korzyści w wymianie handlowej prowadzonej z innymi narodami zezwalały na tworzenie szlaków handlowych pozwalających na sprawne przepływy towarowe między krajem a światem. Jednocześnie szlaki te umacniały status Państwa Środka jako centrum handlu. Ważny w intensyfikacji wymiany handlowej okazał się Jedwabny Szlak. Sieć dróg między Chinami a Europą i Bliskim Wschodem była najważniejszym łączem handlowym na świecie przez wiele stuleci. Wywożono nią nie tylko jedwab, ale również żelazo

i papier, natomiast sprowadzano złoto, wyroby jubilerskie i rośliny uprawne. Utrzymywano stosunki handlowe z kalifatami arabskimi, Bizancjum, Indiami, Indonezją, Syjamem, Annamem oraz kupcami żydowskimi i syryjskimi⁵. W zależności od panującej w Chinach dynastii, państwo cechowało się różnicowanym poziomem otwarcia na świat.

Drugie stadium handlu zagranicznego Chin rozpoczęło się wraz z wielkimi odkryciami geograficznymi Europejczyków, rozwojem chińskiego przemysłu i rozbudową żeglugi na początku XV w. Wówczas chwilowo zintensyfikowano wymianę handlową. Eksportowano jedwab, bawełnę, herbatę i wyroby tekstylne. Ważne miejsce w eksporcie zajmowała ceramika, szczególnie produkcja porcelany. Rozwijał się obrót srebrem, które chińscy kupcy przywozili z Japonii i obu Ameryk. Zgodnie z szacunkami, w XVI-XVII w. corocznie wpływało do Chin srebro warte ok. 10 mln USD⁶. Chińczycy brali udział w wymianie handlowej koncentrującej się w obrębie Morza Żółtego, Wschodniochińskiego i Południowochińskiego. Docierali również do wybrzeży Kamczatki. Nawiązano stosunki handlowe z Portugalią, Hiszpanią, Holandią i Anglią⁷.

Od lat 30. XVI w. zaczęto ograniczać otwarcie Chin. Przyczyną coraz większego zamykania się na kontakty z zagranicą stanowił konflikt między zwolennikami utrzymywania relacji gospodarczych z innymi państwami a przeciwnikami takiej strategii. Ostatecznie, po długiej walce ideologicznej, zwyciężyli oponenti współpracy z zagranicą i całkowicie zaprzestano wypraw⁸. Władze Chin przestały traktować wymianę międzynarodową jako czynnik stymulujący rozwój gospodarki. Stosunki ekonomiczne z zagranicą podporządkowano polityce prowadzonej przez rządy absolutystyczne. Ponadto hamulcem w wymianie międzynarodowej okazała się mentalność Chińczyków, którzy nastawieni byli na samowystarczalność i nie wykazywali zainteresowania współpracą z innymi krajami⁹.

Od XVII w. atmosfera prowadzenia handlu zagranicznego pogarszała się. Kolonizacja, wyzysk i agresja mocarstw europejskich w państwach sąsiednich,

⁵ J. Skodlarski, R. Matera, *Gospodarka światowa. Geneza i rozwój*, Warszawa 2004, s. 57.

⁶ J.K. Fairbank, *Historia Chin. Nowe spojrzenie*, przeł. T. Lechowska, Z. Słupski, Gdańsk 1996, s. 179.

⁷ K.M. Panikkar, *Azja a dominacja Zachodu. Epoka Vasco da Gamy w dziejach Azji. 1498-1945*, Warszawa 1972, s. 66-79.

⁸ D.S. Landes, *Bogactwo i nędza narodów*, Warszawa 2000, s. 120-121.

⁹ Taki sposób myślenia kształtowano w państwie przez ponad 2000 lat. Chiny były nie tylko największym krajem Azji, ale w rozumieniu swoich mieszkańców, światem samym w sobie – pewnego rodzaju supermocarstwem. Teoretycznie nie istniały granice pomiędzy imperium chińskim a sąsiednimi terenami, ponieważ traktowano je jako barbarzyńskie regiony, które należało podporządkować cesarzowi. K. Besso, *Identities and Security in East Asia*, „Adelph Paper” 1999, no. 325, [za:] S.W. Mosher, *Hegemon. Droga Chin do dominacji*, Warszawa 2007, s. 23; J. Rodziński, *Historia Chin*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974, s. 315-316; R. Pyffel, *Chiny w roku olimpiady. Państwo Środka od środka*, Warszawa 2008, s. 23-25.

przyczyniły się do stopniowej izolacji Chin od świata i ograniczenia wymiany handlowej. Kontakty towarowe z Zachodem prowadzono wyłącznie w Kantonie¹⁰. Oficjalnie decyzja zamknięcia się Kraju Środka na świat miała na celu ochronę terytorium przed penetracją mocarstw europejskich. Faktycznie jednak w dużej mierze wynikała z ksenofobii i antykomercjalizmu cesarstwa. Izolacja z czasem uwydatniła przepaść w poziomach rozwoju Europy i Chin.

Mocarstwa europejskie sprowadzając z Chin wiele niezbędnych dla swoich rynków wewnętrznych towarów wywierały naciski na kraj, aby ponownie się otworzył na handel zagraniczny. Po nieudanych próbach perswazji drogą pokojową, Chiny zostały zmuszone siłą do otwarcia granic i prowadzenia wymiany handlowej na niekorzystnych dla siebie warunkach. Obszar Kraju Środka podzielono na strefy wpływów. Przegrana pierwsza wojna opiumowa (1840-1842) poskutkowała podpisaniem układu w Nankinie w 1842 r., na mocy którego Chiny oddały Wielkiej Brytanii Hongkong, otworzyły 5 portów dla handlu zagranicznego pod nadzorem konsularnym, wprowadziły 5% cło importowe *ad valorem* oraz zapłaciły wysoką kontrybucję. Inne państwa Zachodu (Niemcy, Francja, Rosja) oraz Japonia poszły za przykładem Wielkiej Brytanii, także wymuszając na kraju niekorzystne warunki wymiany handlowej. Rozpoczął się okres „półkolonializmu”. Klęska w drugiej wojnie opiumowej (1858-1860) umocniła pozycję cudzoziemców i poskutkowała kolejnymi niekorzystnymi dla Chin ustępstwami handlowymi oraz otwarciem następnych portów traktatowych (tzw. Treaty Ports). W okresie między sygnowaniem porozumień z Nankinu i Shimonseki w 1895 r. Siły Traktatowe uzyskały w Chinach liczne przywileje. Podlegały eksterytorialnym prawom i jurysdykcji własnych konsulatów. Obcokrajowcy zostali zwolnieni z podatków. Handlowano koncesjami i porozumieniami, a rozwojowi obrotu sprzyjały bardzo niskie cła importowe i brak opodatkowania wymiany handlowej. Wiele instytucji (np. urzędy celne) było nadzorowanych przez obcokrajowców. Sytuacja poskutkowała wysokim deficytem handlowym Chin. Po podpisaniu Traktatu Shimonseki Japonia uzyskała pozwolenie na zakładanie w portach fabryk, a z czasem identyczną zgodę wymusiły pozostałe Siły Traktatowe. Chiny stawały się stopniowo terenem pewnego rodzaju okupacji. Niemcy zajęły Jiaozhou na półwyspie Shandong, Rosjanie – Liaodong i Dalnyj, Brytyjczycy – półwysep Kowloon (przylegający do Hongkongu) i Weihaiwei w zatoce Bohai, Francuzi – Guangzhouwan, Rosjanie przejęli kontrolę nad Mandżurią, Niemcy – nad Shandongiem, Wielka Brytania – nad Yangzi, a Francja posiadała decydujący głos w Yunnanie. Między 1842 a 1917 r. otwarto 92 porty traktatowe¹¹.

¹⁰ W handlu kantońskim monopol na wymianę z zagranicą posiadał cech kupiecki – Kohong. M. Dillon, *Dictionary of Chinese History*, London 1979, s. 38.

¹¹ A. Maddison, *Contours of the World Economy, 1-2030 AD. Essays in Macro-Economic History*, Oxford-New York 2007, s. 165; J.G. Williamson, *Globalization and the Poor Periphery before 1950*, Cambridge 2006, s. 15; P. Lewin, *The Foreign Trade Communist China. Its Impact on*

Przepływy towarowe i kapitałowe Chin ze światem do 1949 r. – wybrane statystyki

Wiek XIX i pierwsze dekady XX w. cechowała dynamiczna wymiana handlowa z najwyżej rozwiniętymi państwami świata, głównie z Japonią, Wielką Brytanią, USA i Hongkongiem (tabela 2). W latach 30. XX w. do partnerów handlowych Chin dołączyły Niemcy. Rachunek obrotów handlowych Chin wykazywał deficyt trwający do połowy XX w. (tabela 1). Po Wielkim Kryzysie spadły obroty handlowe, ale nie doszło do radykalnej przebudowy w strukturze wymiany. Najważniejsze pozycje chińskiego eksportu stanowiły jedwab i jego wyroby, soja, olej, jaja, wyroby hafciarskie, surowa bawełna, herbata, wełna, nasiona, rudy żelaza i metale. Kraj z importera stał się największym eksporterem srebra. Po I wojnie światowej zaniechano przywozu opium, które dotychczas stanowiło główny produkt importowany. Znacznie zmalał import tekstyliów, a najważniejszymi wśród sprowadzanych dóbr były: papier, nafta, wyroby wełniane i bawełniane, paliwo i benzyna, drewno, cukier, maszyny tekstylne, samochody, ciężarówki, części zamienne, tytoń, żelazo, stal i wyposażenie kolejowe. Do 1936 r. struktura chińskiego importu produktów coraz bardziej koncentrowała się na surowcach niezbędnych do rozwoju przemysłu ciężkiego. Sprowadzano coraz więcej żelaza, stali, metali, farb i produktów przemysłu chemicznego (tabela 3). W wyniku okupacji japońskiej i II wojny światowej obroty handlowe Chin spadły 7-krotnie w 1946 r. w porównaniu z 1937 r.¹² Po II wojnie światowej Chiny stały się mało znaczącym w świecie partnerem handlowym. Większość wymiany handlowej kraj realizował w ramach eksportu do Organizacji Narodów Zjednoczonych do Spraw Pomocy i Odbudowy.

Do końca XVIII w. opium oraz bawełna i jej produkty stanowiły trzecią część importu Chin. Natomiast 80% eksportu generowały herbata (46%) wraz z jedwabiem (34%)¹³. Większość XIX-wiecznych obrotów handlowych z Chinami kontrolowali Brytyjczycy przez Kampanię Wschodnioindyjską. Z końcem XIX w. chiński wywóz towarów za granicę stanowił niespełna 0,6% PKB kraju, a głównymi eksportowanymi produktami były: herbata, surowy jedwab i jego produkty oraz bawełna. Jednakże udział chińskiego eksportu herbaty w całkowitej wartości wywożonych produktów stopniowo spadał, czego przyczyną była narastająca konkurencja ze strony plantatorów z Indii i Cejlonu¹⁴.

the World, New York-London 1964, s. 5; O. Weggel, *op.cit.*, s. 75-76; J. Polit, *op.cit.*, Warszawa 2004, s. 30.

¹² J. Skodlarski, R. Matera, *op.cit.*, s. 207.

¹³ P. Lewin, *op.cit.*, s. 7.

¹⁴ A. Maddison, *Chinese Economic Performance in the Long Run*, Paris 1998, s. 51.

Pod koniec XIX w. zmianom uległa struktura chińskiego importu. Poza tradycyjnie sprowadzanymi mało przetworzonymi produktami bawełnianymi i żywnością, coraz ważniejszą rolę odgrywało opium, którego udział wzrósł do ponad czwartej części całkowitej wartości przywożonych dóbr. Chociaż handel opium został oficjalnie zakazany przez władze chińskie, to narkotyk ciągle przemycano. Opium rozprzestrzeniło się po całym wybrzeżu, a Hongkong przekształcił się w bazę jego składów¹⁵. Wprowadzenie zakazu handlu narkotykiem doprowadziło do wojen opiumowych między Wielką Brytanią i Francją a Chinami. Kanton utracił status centrum handlu zagranicznego, a jego miejsce zajął Szanghaj¹⁶.

Tabela 1. Handel zagraniczny Chin w latach 1850-1948

	1850	1870	1890	1913	1929	1933	1946	1947	1948
Eksport (mln USD)	50	102	126	299	870	259	149	216	170
Import (mln USD)	b.d.	89	139	416	957	564	716	609	331
Obroty handlowe (mln USD)	–	191	265	715	1827	823	865	825	501
Saldo obrotów handlowych (mln USD)	–	13	-13	-117	-87	-305	-567	-393	-161
Eksport <i>per capita</i> (USD)	0,12	0,28	0,33	0,68	1,79	0,52	0,28*	0,41*	0,31*
Udział eksportu w PKB (%)	0,02	0,05	0,06	0,12	0,30	0,09	0,05**	0,07**	0,06**
Udział w światowym eksporcie (%)	b.d.	b.d.	1,7	1,6	2,0	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.

* dla lat 1946 i 1947 przyjęto wielkość populacji z 1945 r., natomiast dla roku 1948 populację z 1950 r.

** obliczane dla poziomu PKB dla 1952 r.

Źródło: obliczenia i opracowanie własne na podstawie: W.A. Lewis [w:] *The World Economic Order: Past and Prospects*, S. Grassman, E. Lundberg (red.), London 1981, [za:] A. Maddison, *Chinese Economic Performance in the Long Run*, Paris 1998, s. 158-159, 169, 175-176; Y.-K. Cheng, *Foreign Trade and Industrial Development of China*, [za:] P. Lewin, *The Foreign Trade Communist China. Its Impact on the World*, New York-London 1964, s. 13.

¹⁵ W. Rodziński, *op.cit.*, s. 442.

¹⁶ Wartość eksportu Szanghaju w 1852 r. stanowiła połowę całkowitego chińskiego eksportu. Natomiast Kanton traktowano wyłącznie jako ośrodek utrzymywania kontaktów, jak to określano, z „zamorskimi barbarzyńcami”. J.K. Fairbank, *Trade and Diplomacy on the China Coast*, Stanford 1969, s. 393.

Tabela 2. Geograficzna struktura handlu zagranicznego Chin w latach 1919-1948 (%)

	1919		1931		1936		1946		1948	
	import	eksport	import	eksport	import	eksport	import	eksport	import	eksport
Japonia	36,3	30,9	20,0	27,4	16,3	14,5	3,1	0,4	0,9	5,5
USA	16,2	16	22,2	13,2	19,6	26,4	38,7	57,2	48,4	20,1
Wielka Brytania	22,6	20,8	15,3	16,3	1,9	15,1	4,4	4,6	8,1	3,9
Hongkong	9,5	9,1	8,3	7,1	11,7	9,2	28,2	4,5	1,5	15,0
Niemcy	b.d.	b.d.	5,8	2,5	15,9	5,5	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
Francja	0,5	5,4	1,5	3,8	2,0	4,3	b.d.	b.d.	b.d.	b.d.
pozostali	14,9	17,8	26,9	29,7	32,6	25,0	25,6	33,3	41,1	55,5

Źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie: *UN Yearbook of International Trade Statistics*, 1961; *Issues and Quarterly Issue January 1963*, Economic Intelligence Kong; *Trade Statistics Individual Countries*, [za:] P. Lewin, *The Foreign Trade Communist China. Its Impact on the World*, New York-London 1964, s. 9, 34, 97-107; A. Maryański, A. Halimarski, *Geografia ekonomiczna Azji Wschodniej*, Warszawa 1989, s. 98.

Tabela 3. Struktura chińskiej wymiany towarowej w latach 1925-1936 (w %)

	Import				Eksport				
	1925	1928	1931	1936*	1925	1928	1931	1936*	
produkty bawełniane	16,3	14,2	7,6	1,5	jedwab i jego produkty	22,5	18,4	13,3	7,8
przędza bawełniana	4,4	1,6	0,3	0,2	herbata	2,9	3,7	3,6	4,3
surowa bawełna	7,4	5,7	12,6	3,8	soja**	15,9	20,5	21,4	1,3
zboża	6,8	5,7	10,6	4,1	nasiona i olej	7,9	5,8	8,4	18,7
mąka pszenna	1,6	2,6	2,0	0,5	jaja i ich produkty	4,3	4,4	4,1	5,9
cukier	9,5	5,6	6,0	2,2	skóry	4,0	5,4	4,1	5,7
paliwa płynne i nafta	7,9	10,8	6,3	8,3	rudy żelaza i metale	2,9	2,1	1,6	7,7
produkty transportowe	1,9	2,3	2,3	5,6	węgiel	2,6	2,9	3,0	1,6
produkty przemysłu chemicznego i farby	5,6	7,5	8,0	10,8	bawełna i jej produkty	5,8	7,2	7,8	7,0
żelazo, stal i metale	4,7	5,4	6,2	13,2	pozostałe	31,2	29,6	32,7	40,0
maszyny	1,8	1,4	3,1	6,4					
pozostałe	32,1	37,2	35,0	43,4					

* bez Mandżurii

** 20% realizowała sama Mandżuria

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Y.-K. Cheng, *Foreign Trade and Industrial Development of China*, [za:] P. Lewin, *The Foreign Trade Communist China. Its Impact on the World*, New York-London 1964, s. 7-8.

Chiny jako kraj niestabilny ekonomicznie i politycznie nie przyciągały wielu inwestorów zagranicznych spoza tzw. bloku Sił Traktatowych, do którego zaliczano Wielką Brytanię, Japonię, Francję, Niemcy i Rosję oraz USA. Wymienione mocarstwa oraz Mandżuria odgrywały znaczącą rolę w gospodarce Chin, o czym świadczyła ich obecność w przemyśle i dominacja w handlu zagranicznym. W latach 30. XX w. przedsiębiorstwa zagraniczne wytwarzały 18,8% wartości dodanej przemysłu, przedsiębiorstwa należące do Mandżurów – 14,2%, natomiast chińskie zakłady – 67%. Cudzoziemcy nie interesowali się rolnictwem – wkład przedsiębiorstw zagranicznych w wartość dodaną rolnictwa nie przekraczał 2,5%. Najwyższy udział zagranicy występował w: przemyśle tekstylnym – ok. połowa produkcji; żegludze – ponad 50%; kolei – trzecia część linii kolejowych; wydobywaniu węgla – ponad połowa pochodziła z przedsiębiorstw zagranicznych lub spółek chińsko-zagranicznych¹⁷.

Na początku XX w. inwestycje zagraniczne skierowane do kraju wynosiły 0,92 mld USD, a w 1914 r. wzrosły do 1,78 mld USD. W 1931 r. do kraju napłynęły bezpośrednie inwestycje zagraniczne w wartości 2,5 mld USD, z czego najwięcej (26%) skierowano do działalności transportowej, 15% – na przedsięwzięcia handlowe, 12% – w branży przetwórcze, a 7% do sektora bankowego i finansowego. Kapitały zagraniczne trafiały głównie do miast portowych, w tym do Szanghaju. Najważniejszymi dostawcami kapitałów zagranicznych byli: Wielka Brytania (37%), Japonia (35%), USA i Francja (po 6%). Kapitał obcy w 1936 r. tworzył prawie trzecią część wartości dodanej sektora finansowego¹⁸. W 1936 r. inwestycje oszacowano na 2,68 mln USD¹⁹.

Reasumując, handel zagraniczny Chin do 1949 r. kształtowały decyzje polityczne, a nie determinanty ekonomiczne. W historii kraju występowały okresy zintensyfikowanej wymiany międzynarodowej i lata częściowego zamykania się na współpracę handlową ze światem. Decyzje o wzmożonej lub ograniczonej aktywności handlowej z innymi narodami wynikały niejednokrotnie z postawy cesarza i jego najbliższych współpracowników. Władcy przychylni obcokrajowcom, popierający przywożone przez nich nowinki technologiczne i naukowe oraz towary niedostępne na wewnętrznym rynku chińskim, wspierali handel zagraniczny i dostrzegali wiele jego zalet dla rozwoju kraju. Z kolei cesarze cierpiący na ksenofobię traktowali Chiny jako Niebiańskie Królestwo, które nie potrzebowało utrzymywać kontaktów z innymi krajami. Jednak nie trudno przewidzieć, iż w okresach zamykania się na świat gospodarka Chin podupadała i następował zastój w rozwoju.

¹⁷ K. Chao, *Capital Formation of Cotton Textile Production in China*, Cambridge 1977, s. 301-307; T.C. Liu, K.C. Yeh, *The Economy of the Chinese Mainland: National Income and Economic Development, 1933-1959*, Princeton 1965, s. 143, 428.

¹⁸ T.C. Liu, K.C. Yeh, *op.cit.*, s. 604.

¹⁹ C.M. Hou, *Foreign Investment and Economic Development in China 1840-1937*, Cambridge 1965, s. 13; P. Lewin, *op.cit.*, s. 6.

Zależność między otwarciem chińskiej gospodarki a poziomem jej rozwoju – wnioski

Istnieje sporo badań w ekonomii wykazujących, że występuje pozytywna zależność między otwarciem gospodarki a wzrostem gospodarczym²⁰. Poziom wymiany handlowej badanego kraju wynika nie tylko z wysokości barier taryfowych i pozataryfowych. Niska wymiana handlowa może wynikać z niekorzystnego położenia geograficznego, nieodpowiednio prowadzonej polityki gospodarczej, czy innych czynników zewnętrznych. W przypadku Chin sprzed 1949 r. faktycznie można zaobserwować, iż polityka odgrywała ważną rolę w intensyfikacji międzynarodowej wymiany handlowej.

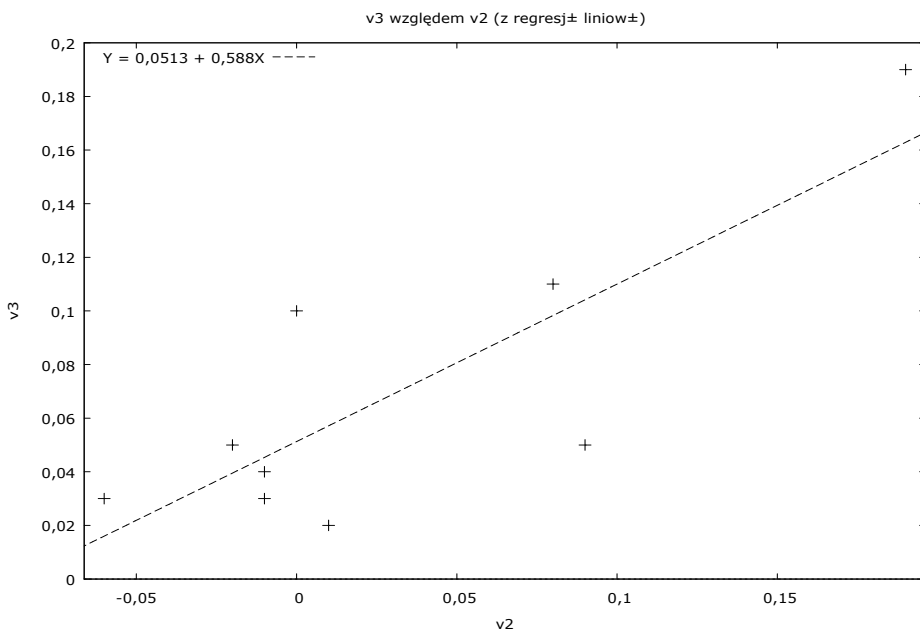
W krótkim przeglądzie historii gospodarczej Państwa Środka wykazano, iż w momentach zamykania się kraju na świat, gospodarka spowalniała i następowało zahamowanie postępu technologicznego. Faktycznie brak dokładnych danych handlowych z okresu sprzed XIX w., szczególnie z czasów, gdy Chiny prowadziły ożywioną wymianę handlową w ramach chociażby Jedwabnego Szlaku. Jednak bazując na dostępnych statystykach z okresu 1850-1930 można przedstawić relację między średnim tempem wzrostu gospodarczego wyrażonym w PKB w cenach stałych z 1987 r. (celem pominięcia efektu inflacji) a średnimi wskaźnikami otwartości Chin na świat w tym samym okresie. Dane uśredniono do kolejnych dekad. W przypadkach braku danych dokonano ich ekstrapolacji na podstawie lat poprzednich. Statystyki sprzed 1850 r. są bardzo ograniczone, stąd zdecydowano się je pominąć w badaniu.

Wskaźniki otwartości liczone jako udział obrotów handlowych w cenach stałych z 1987 r. do PKB. Natomiast wzrost PKB uwzględnia inflację. Skoro analizę przeprowadzono na danych uśrednionych w skali badanego okresu, pominięto stosowanie metod ekonometrycznych, które są właściwe przy analizach szeregów czasowych. Tym samym pominięto chociażby badanie kointegracji szeregów czasowych. Do weryfikacji postawionej w artykule tezy zastosowano model regresji liniowej, który oszacowano z wykorzystaniem klasycznej metody najmniejszych kwadratów (KMNK). Chociaż istnieją alternatywne sposoby estymacji powiązań między otwartością gospodarki a tempem wzrostu jej PKB, to uznano, iż metoda KMNK jest wystarczająca i pozwala na weryfikację postawionej we wstępie hipotezy. Analiza poniższego wykresu potwierdza zależność pomiędzy otwartością gospodarki chińskiej a dynamiką PKB kraju w okresie 1850-1930. Rezultaty modelu regresji liniowej potwierdzają, że skala otwartości gospodarki miała statystycznie istotny wpływ na realny wzrost gospodarczy Chin do okresu realnego socjalizmu. Otrzymany wynik nie pozwala odrzucić postawionej w artykule tezy.

²⁰ Przykładem prac na ten temat są: D. Dollar, A. Kraay, *Trade, growth, and poverty*, „Economic Journal” 2004, vol. 114 (493); *OECD Economic Outlook 81*, Paris 2007.

Oczywiřcie naleŹy mieć na uwadze ograniczonořć badania związaną z dostępnosćią danych. Jednak ukazując tylko wybrany wycinek historii gospodarczej pozwala stwierdzić, iŹ procesy globalizacji w postaci intensyfikacji współpracy handlowej z innymi państwami oddziaływały pozytywnie na PKB kraju.

Wykres 1. Zależność między otwartořcią gospodarki chińskiej a tempem wzrostu realnego PKB w latach 1850-1930

v2 – udział eksportu i importu w PKB w cenach stałych z 1987 r.

v3 – tempo wzrostu PKB w cenach stałych z 1987 r.

Źródło: W.A. Lewis [w:] *The World Economic Order: Past and Prospects*, S. Grassman, E. Lundberg (red.), London 1981, [za:] A. Maddison, *Chinese Economic Performance in the Long Run*, Paris 1998, s. 158-159, 169, 175-176; Y.-K. Cheng, *Foreign Trade and Industrial Development of China*, [za:] P. Lewin, *The Foreign Trade Communist China. Its Impact on the World*, New York-London 1964, s. 13.

Ponadto, dokładniej analizując wpływ otwartořci gospodarki chińskiej na wzrost PKB naleŹy wspomnieć, iŹ handel zagraniczny wpływał na czynniki produkcji Państwa Środka i ich alokację. Intensyfikacja wymiany międzynarodowej sprzyjała specjalizacji w zakresie tych czynników, w których Państwo Środka posiadało przewagę komparatywną. W przypadku Chin były to m.in. jedwab, bawełna, czy soja. Dodatkowo otwartořć gospodarki pozwalała na realizację przez

producentów efektów skali i zmuszała do podnoszenia wydajności w wyniku konkurencji międzynarodowej, a chińskim konsumentom zapewniała dostęp do szerszej oferty produktowej.

Historia gospodarki Chin sprzed 1949 r. stanowi unikatowy i trudny do wyjaśnienia przypadek nagłego upadku supermocarstwa. W zależności od opracowań, wyróżnia się zewnętrzne i wewnętrzne przyczyny schyłku potęgi kraju. Wśród czynników zewnętrznych, za decydujący determinant należy uznać wtargnięcie obcych mocarstw na teren Państwa Środka i jego eksploatację ekonomiczną. Wewnętrznym czynnikiem rozkładu potęgi kraju stała się nieodpowiednio prowadzona polityka gospodarcza, skostniałe zasady administracyjne oraz protekcjonizm okresami przechodzący w autarkię. Przeprowadzone badanie wskazało, że okres otwierania się Chin na świat (nawet wymuszony przez zachodnie mocarstwa), przyczyniał się do wzrostu PKB.

Jednak w znacznej mierze o upadku Chin zadecydował brak zdolności do wykorzystania potencjału, jaki w nich tkwił. Część wynalazków okresu starożytności i średniowiecza została zapomnianych, a wielu z nich nie upowszechniono. Brak wolnego rynku oraz ortodoksyjne wartości wyznawane przez społeczeństwo bardziej sprzyjały regresowi niż akumulacji know-how²¹. Jednak nie udało się wyeliminować Chin z areny międzynarodowej. Po okresie zapaści gospodarczej, kraj podjął próbę odbudowy swej pozycji w systemie światowym w połowie XX w.

Summary

Ewa Cieślak

Economic history of China's pre-communist period: the impact of opening the economy on economic development

The aim of the article is to present the different stages of China's development before the real socialism period, with the special emphasis on international economic relations. The paper describes the most important stages of development of international trade and capital flows. The research question of the article is the statement that increasing the openness of the Chinese economy in 1850-1930 translated into GDP growth in the Middle Kingdom in pre-communist period.

²¹ D.S. Landes, *op.cit.*, s. 78-79.

Ewa Cieřlik – dr ekonomii, adiunkt w Katedrze Międzynarodowych Stosunków Gospodarczych Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu